

рэгламентуючая, даведачна-інфармацыйная, арыенціровачна-ілюстрацыйная, інфармацыйна-дадатковая, кантралююча-ацэньваючая.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Канцэпцыя рэфармавання літаратурнай адукацыі / пад навук. рэд. М.А. Лазарука, В.У. Івашына. Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 1996. 28 с.
2. *Праскаловіч В.У.* Канцэпцыя вучэбнага прадмета «Беларуская літаратура» (V–XI класы). Праект / В.У. Праскаловіч [і інш.] // Род. слова. 2016. № 3. С. 51–60.
3. Беларуская літаратура : вуч. дапам. для 9 кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання / В.У. Праскаловіч, В.П. Рагойша, Т.І. Шамякіна, Т.В. Кабржыцкая, М.В. Жуковіч; пад рэд. В.У. Праскаловіч, В.П. Рагойшы. Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2019. 288 с.
4. *Шалыгіна И.В.* Современный мультимедийный урок: дидактические ориентиры в море технологий : практикоориентир. электрон. моногр [Электронный ресурс]. М. : Садовое кольцо, 2006. 1 электрон. опт. диск (CD-ROM).
5. *Иванихин В.В.* Почему у Ильина читают все? : кн. для учителя. М.: Просвещение, 1990.

ДА ПЫТАННЯ АБ МЕТОДЫЦЫ ВЫКЛАДАННЯ СПЕЦЫЯЛЬнай БЕЛАРУСКАЙ ЛЕКСІКІ НА ЗЕМЛЕЎПАРАДКАВАЛЬным ФАКУЛЬТЭЦЕ

Т. І. Скікевіч¹⁾, І. М. Курловіч²⁾

*¹⁾Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія,
вул. Мічурына, 5, 213407, г. Горкі, Магілёўская вобл., Рэспубліка Беларусь,
t_skikevich@mail.ru*

*²⁾Беларуская дзяржаўная сельскагаспадарчая акадэмія,
вул. Мічурына, 5, 213407, г. Горкі, Магілёўская вобл., Рэспубліка Беларусь,
irinakurlovich@mail.ru*

Даецца аналіз навучальнага дапаможніка па беларускай мове для студэнтаў землеўпарадкавальнага факультэта. Вылучаюцца найбольш складаныя аспекты вывучэння беларускай тэрміналагічнай лексікі, прапануюцца некаторыя прыёмы для зняцця цяжкасцяў засваення спецыяльных тэрмінаў. Асабліва ўвага надаецца праблеме руска-беларускай марфалагічнай і сінтаксічнай інтэрферэнцыі.

Ключавыя словы: тэрмін; тэрміналогія; спецыяльная лексіка; марфалагічная інтэрферэнцыя; сінтаксічная інтэрферэнцыя.

У вышэйшых навучальных установах Беларусі з 2000 года выкладаецца вучэбны курс “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”. Праграма гэтага курса накіравана на засваенне і прафесійнае выкарыстанне беларускай нацыянальнай навуковай тэрміналогіі, выпрацоўку ў студэнтаў уменняў правільна ўспрымаць розную інфармацыю на беларускай мове, асэнсавана і дакладна выказаць любую думку, спрыяць павышэнню культуры вуснага маўлення.

Кафедра лінгвістычных дысцыплін Беларускай дзяржаўнай сельскагаспадарчай акадэміі актыўна супрацоўнічае з выкладчыкамі спецыяльных дысцыплін, і на аснове іх лекцый рыхтуюцца сумесныя вычэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове на матэрыяле тэкстаў па гэтых дысцыплінах. Так, на кафедры падрыхтаваны дапаможнік “Беларуская мова (прафесійная лексіка)” для студэнтаў спецыяльнасцяў “Землеўпарадкаванне” і “Зямельны кадастр”.

Дапаможнік прызначаны для практычных заняткаў па беларускай мове і пабудаваны на аснове тэкстаў па землеўпарадкаванні і зямельным кадастры. Частка тэкстаў дапаможніка прызначана для перакладу студэнтамі з рускай мовы на беларускую, астатнія тэксты перакладзены на беларускую мову з дапамогай электроннага перакладчыка і ўтрымліваюць памылкі руска-беларускай моўнай інтэрферэнцыі, якія студэнты павінны знайсці і выправіць.

Усе тэксты дапаможніка суправаджаюцца разнастайнымі пасля-тэкставымі заданнямі па фанетыцы, арфаграфіі, лексіцы, словаўтварэнні, марфалогіі, сінтаксісе, стылістыцы і культуры маўлення.

Беларуская і руская мовы роднасныя і вельмі падобныя адна да адной, таму паралельнае існаванне дзвюх моў негатыўна адбіваецца на пісьменнасці тых, хто карыстаецца гэтымі мовамі, адмоўна ўплывае на культуру і чысціню маўлення. Пры гэтым адбываецца ўзаемны ўплыў моў і ў маўленні ўзнікаюць памылкі інтэрферэнцыі. У сувязі з гэтым большасць заданняў пабудавана паводле прынцыпу супастаўлення тых ці іншых моўных з’яў у беларускай і рускай мовах.

У дапаможнік уключаны невялікі руска-беларускі слоўнік, які складзены на матэрыяле лексікі тэкстаў. Акрамя таго, змешчаны набор лексічных сродкаў для перадачы інфармацыйнага зместу з аналізам структуры навуковага тэксту, які можна выкарыстоўваць пры складанні анатацый тэкстаў па спецыяльнасці.

Навучанне прафесійнаму маўленню мэтазгодна пачынаецца з тэксту па спецыяльнасці, праца над якім павінна пачынацца са слоў-тэрмінаў. Без ведання агульнанавуковай і тэрміналагічнай лексікі нельга зразумець асноўны змест тэксту, вызначыць ключавыя словы для далейшай яго перадачы ў выглядзе вуснага пераказу, рэферата або анатацыі. Таму важнае месца пры навучанні ў спецыяльных мэтах займае семантызацыя новага слова (у нашым выпадку тэрміна), або засваенне яго значэння.

Тэрміналагічная лексіка займае вялікае месца ў навуковых тэкстах, што абумоўлена яе функцыянальным прызначэннем: тэрміны ўтрымліваюць інфармацыю значна большую, чым іншыя лексічныя адзінкі. Як адзначаюць мовазнаўцы, у тэрмінах заключаецца максімальна дакладнае, канцэнтраванае эканамічнае выражэнне тых агульных і прыватных паняццяў, з якімі спалучаецца навуковая дзейнасць чалавека.

Тэрміналагічныя сістэмы розных галін навукі і тэхнікі, нягледзячы на іх адрозненні, маюць агульныя рысы, паколькі складаюцца з лексічнага матэрыялу той мовы, на якой гавораць вучоныя, і з выкарыстаннем некаторых лагічных заканамернасцяў. Тэрміналогія пэўнай навукі – гэта штучна створаны лексічны пласт, кожная адзінка якога мае пэўныя абмежаванні для свайго ўжывання і аптымальныя ўмовы для свайго існавання і развіцця.

Улічваючы вышэйадзначанае, у дапаможніку з мэтай семантызацыі спецыяльнай лексікі прапануюцца наступныя заданні: *Выпішыце з беларускамоўнага тэксту словы (словазлучэнні), якія належаць да тэрміналагічнай лексікі, і растлумачце іх значэнне; Вызначце лексічнае значэнне выдзеленых слоў, словазлучэнняў у тэксце (пры неабходнасці карыстайцеся слоўнікамі); Выпішыце з абодвух тэкстаў (рускага варыянту і беларускага) тэрміны, параўнайце іх вымаўленне і напісанне ў рускай і беларускай мовах і інш.*

Пры навучанні ў ВНУ студэнтам неабходна авалодваць уменнем карыстацца навуковымі тэкстамі па спецыяльнасці, рабіць кампеляцыю і разгортванне навуковай інфармацыі, засвойваць беларускую нацыянальную навуковую тэрміналогію, пісаць рэфераты і анатацыі, выпрацоўваць навыкі правільнага ўспрымання рознай інфармацыі на беларускай мове, асэнсавана і дакладна выказваць любую думку, спрыяць павышэнню культуры вуснага і пісьмовага маўлення. Усё гэта патрабуе правільнага, граматычнага ўжывання тых спецыфічных асаблівасцяў беларускай мовы, якія адрозніваюць яе ад рускай.

Таму асаблівую ўвагу, на нашу думку, выкладчык павінен засяродзіць на словаўтваральных, марфалагічных і сінтаксічных інтэрферанцыйных памылках.

Працуючы над спецыяльнымі тэкстамі, можна паралельна падаваць іх на рускай і беларускай мовах (пры гэтым беларускі варыянт можа быць з памылкамі) з наступнымі заданнямі: *Прачытайце тэкст на рускай мове і яго пераклад на беларускую мову. Прааналізуйце беларускамоўны тэкст з пункту гледжання правільнасці, дакладнасці і чысціні маўлення, выпраўце памылкі, растлумачце іх прычыны; Вызначце ў беларускім тэксце марфалагічныя, словаўтваральныя, сінтаксічныя асаблівасці беларускай мовы ў параўнанні з рускай; Знайдзіце ў беларускім тэксце назойнікі, якія адрозніваюцца ад рускіх у родзе. Выпішыце іх, вызначце род; Выпішыце з беларускамоўнага тэксту назойнікі мужчынскага роду і пастаўце іх у форме роднага склона адзіночнага ліку і інш.*

Як вядома, адной з сінтаксічных асаблівасцяў навуковага тэксту з'яўляецца выкарыстанне дзеепрыметных і дзеепрыслоўных зваротаў, што выклікае цяжкасці пры іх перакладзе на беларускую мову. Таму асаблівую увагу выкладчык павінен звярнуць менавіта на выкарыстанне дзеепрыметнікаў у беларускай мове.

У сучаснай беларускай літаратурнай мове не ўсе формы дзеепрыметнікаў ужываюцца аднолькава. Найчасцей выкарыстоўваюцца дзеепрыметнікі прошлага часу залежнага стану з суфіксамі **-н-, -ен-, -ан-, -т-**: *асланы, скошана, накрытыя, абпалены*. Часта ўжываюцца дзеепрыметнікі прошлага часу незалежнага стану з суфіксам **-л-**: *пасівелы, счарнелыя, утравелыя*.

Пры гэтым трэба пазбягаць выкарыстання дзеепрыметнікаў незалежнага стану з суфіксамі **-уч- (-юч-), -ч- (-яч-), -уш-, -ш-** і залежнага стану з суфіксамі **-ем-, -ім-**. Для беларускай мовы нехарактэрныя і зваротныя дзеепрыметнікі. Акрамя таго, дзеепрыметнікі мужчынскага роду ў ролі выказніка звычайна ўжываюцца ў поўнай форме.

Пры перакладах з рускай мовы, каб пазбегнуць непажаданых формаў дзеепрыметнікаў, патрэбна карыстацца ўжывальнымі формамі дзеепрыметнікаў, прыметнікамі і спалучэннямі іх з назоўнікамі, даданымі сказамі, дзеясловамі, дзеепрыслоўямі, назоўнікамі.

Улічваючы ўсё вышэйсказанае, мэтазгодна паказаць спосабы перакладу усіх формаў рускіх дзеепрыметнікаў на беларускую мову. Для гэтага можна выкарыстаць параўнальную табліцу (табліца № 1).

Табліца 1.

Утварэнне дзеепрыметнікаў у рускай і беларускай мовах

Утварэнне дзеепрыметнікаў у рускай мове	Спосабы перакладу дзеепрыметнікаў на беларускую мову
Действительные причастия настоящего времени: -ущ- (-ющ-) – читающий, определяющий -ащ- (-ящ-) – подходящий	які чытае, -льн- – вызначальны які падыходзіць
Действительные причастия прошедшего времени: -вш-, -ш- – читавший, почерневший	які чытаў -л- – пачарнелы
Страдательные причастия настоящего времени: -ем-, -им- – читаемый, высеваемый	які чытаецца -н- – высеяны
Страдательные причастия прошедшего времени: -енн-, -нн- – прочитанный, обожженный -т- – открытый	-н-, -ен- – прачытаны, абпалены -т- – адкрыты

Пасля падрабязнага аналізу прадстаўленай табліцы неабходна выканаць шэраг практыкаванняў на замацаванне. Заданні могуць быць такія: *Знайдзіце ў рускім тэксце дзеепрыметнікі і дзеепрыслоўі, параўнайце іх з беларускім перакладам, выпішыце абодва варыянты і растлумачце адрозненні; Перакладзіце дзеепрыметныя словазлучэнні на беларускую мову, параўнайце іх, растлумачце адрозненні і інш.*

Прапанаваныя таксама заданні, якія спрыяюць выпрацоўцы навыкаў аналізу зместу тэксту і выдзялення найбольш важнай інфармацыі (*Выпішыце з тэксту словы і выразы, якія выкарыстоўваюцца для апісання формаў землекарыстання; Выкарыстоўваючы матэрыял тэксту, скончыце дадзеныя ніжэй сказы і інш.*).

Для развіцця навыкаў маўлення выкарыстоўваюцца наступныя заданні: *адказаць на пытанні да тэксту, задаць пытанні па тэксце, скласці пыталы і называць планы тэксту, пераказаць тэкст па складзеным плане, напісаць анатацыю, выкарыстоўваючы сродкі лагічнай сувязі, якія ўжываюцца для анатавання.*

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Малько Г. І.* Беларуская мова. Як пазбегнуць памылак руска-беларускай моўнай інтэрферэнцыі : вучэбна-метадычны дапаможнік / Г. І. Малько, П. І. Малько. Горкі : БДСГА, 2010. 60 с.

2. *Скікевіч Т. І.* Беларуская мова. Прафесійная лексіка : дапаможнік для студэнтаў, якія навучаюцца па спецыяльнасцях «Заатэхнія», «Прамысловае рыбаводства» / Т. І. Скікевіч, І. М. Курловіч. Горкі : БДСГА, 2018. 83 с.

4. *Скікевіч Т. І.* Некаторыя метадычныя прыёмы пры выкладанні тэмы «Віды інтэрферэнцыі» студэнтам нефілагічных ВНУ / Т. І. Скікевіч, І. М. Курловіч // Беларуская мова і літаратура ў славянскім этнакультурным кантэксце: матэрыялы III Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, Віцебск, 20–21 лістапада 2019 г. / Віцеб. дзярж. ун-т; рэдкал. : Г. А. Арцыямёнак (адказ. рэд.) [і інш.]. Віцебск : ВДУ імя П.М. Машэрава, 2019. С. 238–241.

СПЕЦИФИКА АНАЛИЗА ТЕКСТА В МЕТОДИКЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО И КОММУНИКАТИВНОГО ПОДХОДОВ К ИЗУЧЕНИЮ ЧАСТЕЙ РЕЧИ

В. А. Тутькина

*Могилёвская городская гимназия № 1,
ул. Мовчанского, 47, 212038, г. Могилев, Республика Беларусь,
mggymn1@yandex.ru*

Актуальность настоящего исследования обусловлена необходимостью создания системы упражнений, а также модели анализа текста в методике функционального и коммуникативного подходов к изучению частей речи.

Предметом исследования послужило содержание и методическая организация этапов работы над текстообразующей функцией слов различных частей речи на уроках русского языка.

Практическая значимость исследования: разработанный комплекс упражнений и созданная модель анализа текста в методике функционального и коммуникативного подходов к изучению частей речи в дальнейшем могут быть использованы для обучения на уроках русского языка в средней школе.